

POJĘCIE DYPLOMACJI DLA NAUKI

THE CONCEPT OF DIPLOMACY FOR SCIENCE

Monika Szkarłat*

— ABSTRAKT —

Celem artykułu jest próba stworzenia autorskiej propozycji pojęcia dyplomacji dla nauki i dostosowania siatki pojęciowej do zmieniającej się rzeczywistości międzynarodowej. Odwołując się do wytycznych teorii poznania i logiki formalnej w ujęciu T. Kotarbińskiego, zidentyfikowane będą komponenty treści i przedmiot pojęcia, takie jak podmioty inicjujące, adresaci, cel i instrumenty działań w ramach dyplomacji dla nauki.

Słowa kluczowe: dyplomacja naukowa; dyplomacja dla nauki; teoria poznania; logika formalna

— ABSTRACT —

The aim of the article is an attempt to create an author's proposal of the notion of diplomacy for science and to adapt the notional network to the changing international reality. Referring to the guidelines of the theory of cognition and formal logic in T. Kotarbiński's view, the following will be identified: content components and the subject of the concept, such as initiators, addressees, purpose and instruments of action within the framework of diplomacy for science.

Keywords: science diplomacy; diplomacy for science; theory of cognition; formal logic

---

* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Politologii i Dziennikarstwa.

WSTĘP

Dyplomacja naukowa stanowi w ostatnich latach przedmiot zainteresowania badaczy zajmujących się nauką o stosunkach międzynarodowych. Włączenie w obszar badań takich zjawisk jak dyplomacja naukowa i jej subkategorie, m.in. dyplomacja dla nauki, jest potwierdzeniem prób konceptualizacji i analizy zjawiska ewolucji instytucji dyplomacji. Nieustające zmiany rzeczywistości międzynarodowej wymuszają konieczność dostosowania siatki pojęciowej, która służy opisowi i wyjaśnianiu obserwowanych przemian. Choć trudno jest wyznaczyć konkretny moment wprowadzenia pojęcia dyplomacji naukowej do dyskursu naukowego, to zdecydowana intensyfikacja badań tego zjawiska nastąpiła na przełomie XX i XXI wieku. Istotnym uwarunkowaniem jest też ciągły wzrost znaczenia nauki, postępu technologicznego we wszystkich wymiarach stosunków międzynarodowych. Wiedza naukowa, postęp technologiczny, jako istotny czynnik współczesnych stosunków międzynarodowych, są elementem rywalizacji, budowania przewagi czy dominacji, ale również obszarem współpracy między uczestnikami stosunków międzynarodowych.

Działania – obecnie klasyfikowane jako instrumenty i narzędzia dyplomacji naukowej – były znane i stosowane od dawna, a przykładami związków nauki i polityki zagranicznej są m. in. wielkie odkrycia geograficzne i w konsekwencji ekspansja Europejczyków na inne kontynenty. Odkrywanie nieznanych lądów zapoczątkowało erę oświeceniowych wypraw naukowych, rozwój nowych lub wzbogacenie istniejących dyscyplin naukowych i ogólne poszerzenie wiedzy o świecie. To w tym czasie (1723 rok) brytyjskie Towarzystwo Królewskie stworzyło stanowisko sekretarza ds. międzynarodowych, który odpowiadał za kontakty z brytyjskimi naukowcami prowadzącymi badania i mieszkającymi poza Zjednoczonym Królestwem (Ruffini, 2017). Naukowcy europejscy, realizując projekty badawcze w odległych zakątkach globu, często jednocześnie pełnili rolę dyplomatów, reprezentując interesy państwa pochodzenia (Royal Society [RS], American Association for the Advancement of Science [AAAS], 2010).

Kolejne dekady obfitują w równie liczne przykłady powiązań pomiędzy nauką a polityką zagraniczną i dyplomacją. Momentem przełomowym jest stworzenie możliwości zastosowania technologii jądrowej dla celów militarnych oraz rozwój tzw. *Big Science*. W okresie zimnej wojny nauka i naukowcy stali się elementem gry ideologicznej dwóch rywalizujących bloków, a po jej zakończeniu pojawiło się wiele inicjatyw współpracy państw Zachodu z państwami lub naukowcami

z państw byłego bloku sowieckiego. Rozwój międzynarodowej współpracy naukowej był też konsekwencją wyzwań globalnych, które wymagają wspólnej aktywności społeczności międzynarodowej. Wzrost znaczenia wiedzy eksperckiej w agendzie polityki zagranicznej państw jest też związany ze zmianami w definiowaniu komponentów potęgi i wpływu państwa na środowisko międzynarodowe, a szczególnie ze wzrostem znaczenia czynników pozamilitarnych. Píše o tym m.in. S. Strange, która identyfikuje wiedzę i dostęp do niej jako źródło potęgi i przewagi nad innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Aktor wyposażony w te atuty dysponuje specyficznym rodzajem potęgi strukturalnej (Strange, 2015).

Dyplomacja naukowa, określana przez niektórych jako dyplomacja innowacyjna, zaczyna być zauważana zarówno przez administracje poszczególnych państw, jak również aktorów niepaństwowych oraz środowiska naukowe (Flink, Schreiterer, 2010). Natomiast jako przedmiot badań politologicznych i nauki o stosunkach międzynarodowych ma swoją genezę na początku XXI w. Można wskazać wiele opracowań naukowych, których autorzy podejmują próbę konceptualizacji pojęcia, jednak nie znajdziemy jednej i powszechnie akceptowanej definicji dyplomacji naukowej.

Przywołując najczęściej cytowane definicje, należy wymienić tę stworzoną przez C. Kaltofen, M. Acuto. Według nich dyplomacja naukowa to zbiór relacji między dwoma lub więcej podmiotami, które identyfikują lub są określane jako reprezentujące odrębne, legalne podmioty polityczne, stosującymi wobec siebie praktyki, które są ściśle naukowe pod względem intencji, procesu lub celu (lub wszystkich), a jednocześnie dyplomatyczne pod względem jakości i/lub skutków (nieoczekiwane i niezamierzone, jak również zamierzone). Mogą to być bezpośrednie stosunki dyplomatyczne lub pośrednie, mające wymiar transgraniczny, międzynarodowy lub globalny (Kaltofen, Acuto, 2018).

Istotnym krokiem w procesie konceptualizacji dyplomacji naukowej były konkluzje spotkania pt. „Nowe granice dyplomacji naukowej”, zorganizowanego wspólnie przez Towarzystwo Królewskie oraz AAAS w czerwcu 2009 r. Raport ze spotkania zawiera klasyfikację wymiarów dyplomacji naukowej. Uczestnicy zgodzili się, że na to pojęcie składa się *nauka w dyplomacji* (wykorzystanie wiedzy naukowej w realizacji celów polityki zagranicznej), *dyplomacja dla nauki* (wsparcie instytucji państwa oraz innych podmiotów dla rozwoju międzynarodowej współpracy naukowej) oraz *nauka dla dyplomacji* (nauka jest narzędziem służącym poprawie stosunków między państwami) (RS, AAAS, 2010).

METODOLOGIA

Zmiany rzeczywistości międzynarodowej powodują konieczność dostosowania siatki pojęciowej służącej do nazwania i wyjaśnienia istoty, zakresu i specyfiki nowych lub ewoluujących zjawisk. Celem artykułu jest zaproponowanie struktury pojęcia dyplomacji dla nauki poprzez analizę jego treści i przedmiotu zgodnie z wytycznymi teorii poznania oraz logiki formalnej, w ujęciu T. Kotarbińskiego. Odwołując się do terminologii semantycznej, T. Kotarbiński stwierdza, że „(...) przez treść pojęcia rozumie się konotację odpowiedniej nazwy, czyli cechy współoznaczane łącznie przez tę nazwę.” (Kotarbiński, 1990). Innymi słowy treść pojęcia X to tyle, co znaczenia/sens nazwy/zwrotu X. Przedmiot pojęcia jest różnie definiowany i rozumiany, dlatego T. Kotarbiński wskazuje, że „(...) przez przedmiot pojęcia odpowiadającego danej nazwie rozumie się wszelki desygnat tej nazwy”. (Kotarbiński, 1990). W analizowanym przypadku desygnatami nazwy „dyplomacja dla nauki” są „wspieranie międzynarodowej współpracy naukowej”, „umiędzynarodowienie badań naukowych”, „wspieranie rozpoznawalności środowiska naukowego danego państwa na zewnątrz”.

Proces analizy będzie przebiegał zgodnie z podejściem indukcyjnym i będzie polegał na wskazaniu kolejnych elementów treści pojęcia, czy jak to określa T. Kotarbiński, cech współoznaczanych przez nazwę, poprzez ich dowodzenie. Opierając się na zasadzie wspólnej dla wszystkich kategorii rozumowania, polegającej na dobieraniu następstw do racji lub racji do następstw, gdzie myśl A jest racją dla myśli B; myśl B jest następstwem dla myśli A, zawsze i tylko, jeżeli myśl B wynika z myśli A. Aby wypełnić zalecenia ogólnej metodologii nauk dotyczące stosowania dowodzenia, należy poczynić założenie o prawdziwości racji, która jest dobierana do danego następstwa, którego prawdziwość nie jest nam znana. Elementy treści pojęcia będą oznaczane poprzez odpowiedź na następujące pytania: Kto jest podmiotem inicjującym i prowadzącym działania w ramach dyplomacji dla nauki? Kto jest adresatem działań? Jaki jest przedmiot (cel) działań? Jakie instrumenty są wykorzystywane dla realizacji celów dyplomacji dla nauki?

TREŚĆ I PRZEDMIOT POJĘCIA DYPLMACJA DLA NAUKI

Kto jest podmiotem inicjującym i prowadzącym działania w ramach dyplomacji dla nauki?

Zakładając prawdziwość racji (zdanie A1), zadaniem będzie weryfikacja prawdziwości następstwa (zdanie B1, B2) zdania logicznego, które brzmi:

Ewolucja instytucji dyplomacji przejawia się m. in. poszerzeniem jej zakresu podmiotowego (A1), co sprawia, że również dyplomacja dla nauki może być inicjowana przez państwa lub podmioty niepaństwowe (B1), ale pod warunkiem, że państwa są zawsze jednym z jej uczestników (B2).

Identyfikacja podmiotów inicjujących i prowadzących działania w ramach dyplomacji dla nauki jest kluczowa dla poprawnego zdefiniowania cech pojęcia oraz wskazania granic wymiaru podmiotowego. To pozwoli również wyznaczyć granice podmiotowego wymiaru pojęcia, odróżniając je od międzynarodowej współpracy naukowej, która jest pojęciem szerszym.

Ewolucja instytucji dyplomacji jest wypadkową zmian zachodzących w stosunkach międzynarodowych. Wiąże się z redefinicją polityki zagranicznej, w której realizację zaangażowanych jest coraz więcej podmiotów, a agenda spraw, będących przedmiotem ich zainteresowania, systematycznie zwiększa się. Polityka zagraniczna nadal jest rozumiana zgodnie z definicją N. Machiavelliego jako polityka mająca na celu radzenie sobie z zagrożeniami na zewnątrz granic państwa, które jednak mają wpływ na politykę państwa (Berridge, Keens-Soper, Otte, 2001). Inaczej jednak identyfikuje się zagrożenia oraz podmioty i stany, które mogą być ich źródłem. Obok dyplomacji tradycyjnej, opartej na tzw. modelu francuskim dyplomacji, badacze zaczynają posługiwać się pojęciami, takimi jak nowa dyplomacja, nowoczesna dyplomacja, dyplomacja wielotorowa (Rana, 2011).

Współcześnie działania dyplomatyczne, polegające na reprezentacji czy udziale w negocjacjach, pozyskiwaniu informacji oraz networkingu, podejmują różnorodne podmioty niepaństwowe. Dlatego można też mówić o dyplomacji otwartej, dyplomacji mającej wielu właścicieli (ang. multi-owner diplomacy), dyplomacji hybrydowej (łączącej dyplomację tradycyjną i nową dyplomację) (Jönsson 2016), dyplomacji publicznej (Melissen, 2011) czy postterytorialnej (Scholte, 2008).

Część autorów mówi o swego rodzaju paralelności czy odwzorowaniu narzędzi i instrumentów, tradycyjnie kojarzonych z aktywnością dyplomatyczną państw, przez podmioty takie jak organizacje międzynarodowe, przedsiębior-

stwa międzynarodowe, transnarodowe organizacje pozarządowe czy aktorzy subpaństwowi. Podmioty niepaństwowe realizują funkcje dyplomatyczne razem z państwami, co przez B. Hockinga zostało nazwane dyplomacją katalityczną. Terminem krajowy system dyplomatyczny określa się wszystkie te instytucje i podmioty uczestniczące w działalności dyplomatycznej państwa. Poza ministerstwem spraw zagranicznych wymienić trzeba inne resorty rządu, agencje rządowe, bank centralny oraz inne instytucje publiczne (Garbacz, 2016).

S. Sundararaman za J. Montville przywołuje podział na dwa tory dyplomacji, funkcjonujące jednocześnie i obok siebie. Dyplomacja pierwszego toru to dyplomacja oficjalna, natomiast dyplomacja drugiego toru to działania podejmowane przez podmioty takie jak np. naukowcy, eksperci, wspólnoty epistemiczne, przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego, ale także urzędników instytucji państwowych, przy wykorzystaniu ich prywatnych zasobów, np. kontaktów, dla osiągnięcia celów polityki zagranicznej (Sundararaman, 2008).

Dyplomacja naukowa – w tym dyplomacja dla nauki – to obszar aktywności państwa oraz aktorów niepaństwowych. To, co odróżnia dyplomację naukową od szerszego pojęcia międzynarodowej współpracy naukowej, to fakt, że – w odniesieniu do tej pierwszej – państwo jest zawsze obecne albo jako podmiot inicjujący działania, albo jako uczestnik podejmowanych aktywności. Dyplomacja naukowa może być częścią międzynarodowej współpracy naukowej, ale nie musi. Ponadto międzynarodowa współpraca naukowa może odbywać się bez udziału państw, może być inicjowana i prowadzona wyłącznie przez podmioty nastawione na zysk, a jej celem jest dokonanie odkryć naukowych, działalność badawczo-rozwojowa (Turekian i in., 2015, s. 6).

Dyplomacja dla nauki jest kategorią dyplomacji naukowej najbardziej zbliżoną do międzynarodowej współpracy naukowej, jednak przy założeniu, że w działaniach biorą udział państwa. Internacjonalizacja nauki i rozwój współpracy naukowej z udziałem rodzimych naukowców, co jest celem dyplomacji dla nauki, mogą być inicjowane przez różne podmioty, ale na którymś etapie są w nie włączone również instytucje państwa. Nie można mówić o jednym modelu dyplomacji dla nauki. A co równie istotne, podlegają one ciągłej zmianie, zarówno w wymiarze podmiotowym, definicji celów oraz instrumentów użytych do ich osiągnięcia. Podmiotem inicjującym działania nie jest już tylko resort spraw zagranicznych, ale w zależności od państwa są to ministerstwa właściwe ds. nauki, szkolnictwa wyższego, edukacji, rozwoju technologicznego i innowacji, organizacje reprezentujące środowiska naukowe (akademie nauk, rady naukowe), instytucje badawczo-rozwojowe, agencje odpowiedzialne za finansowanie badań

naukowych, sami naukowcy, przedsiębiorstwa, fundacje i stowarzyszenia itd. (Turekian, Macindoe, Copeland, Davis, Patman, Pozza 2015).

Duże międzynarodowe projekty naukowe, w których uczestniczą państwa i podmioty niepaństwowe, to tylko jeden z wymiarów dyplomacji dla nauki. Bardziej liczne są działania oddolne (ang. bottom-up collaboration), w które angażują się indywidualni naukowcy, instytuty badawcze czy uniwersytety z kilku państw. Skala tych przedsięwzięć jest nieporównanie mniejsza, zarówno pod względem ludzkim, organizacyjnym czy finansowym. Jednak to te działania tworzą gęstą sieć inicjatyw naukowych oplatającą cały glob. Pomimo że współpraca jest początkowo niesformalizowana i można podważać argument o zaangażowaniu państwa, to jest ono obecne czy to jako dysponent środków na finansowanie badań naukowych, czy poprzez swoje instytucje, niosąc wsparcie np. w obszarze pomocy prawnej przy negocjowaniu warunków umów o partnerstwie i współpracy, zagadnień związanych z podziałem praw do rezultatów projektów badawczych, prawami własności intelektualnej czy pomocy konsularnej w procedurze ubiegania się o wizę, pozwolenia na pracę itp. (Turekian i in., 2015).

W większości państw – aktywnych w obszarze dyplomacji dla nauki – można zidentyfikować te same kategorie podmiotów podejmujących działania. Są to instytucje państwowe, takie jak ministerstwo spraw zagranicznych, ministerstwa odpowiedzialne za naukę, szkolnictwo wyższe, edukację, agencje rządowe, przedstawicielstwa dyplomatyczne państwa (w relacjach bilateralnych i multilateralnych), instytucje reprezentujące jednostki subpaństwowe, instytucje publiczne i prywatne reprezentujące środowiska naukowe, uczelnie wyższe, instytuty badawcze (publiczne i prywatne), organizacje branżowe, osoby indywidualne. Struktura podmiotowa dyplomacji dla nauki jest wielopoziomowa i tworzą ją podmioty państwowe i niepaństwowe, które realizują funkcje dyplomacji dla nauki.

Tak istotne zróżnicowanie w wymiarze podmiotowym dyplomacji dla nauki odzwierciedla ogólny trend ewolucji instytucji dyplomacji, polegający na poszerzeniu katalogu aktorów prowadzących aktywność międzynarodową, dyplomatyczną, o podmioty niepaństwowe. Wiele przedsięwzięć zaliczanych do dyplomacji dla nauki – szczególnie duże projekty naukowe o międzynarodowym zasięgu – to przykład polilateralizmu, który jest nową formą dialogu dyplomatycznego, oprócz relacji bilateralnych i multilateralnych (Jönsson, 2008).

Kto jest adresatem działań?

Zakładając prawdziwość racji (zdania A1, A2), zadaniem będzie weryfikacja prawdziwości następstwa (zdanie B) zdania logicznego, które brzmi:

Katalog adresatów dyplomacji dla nauki jest spójny z ogólnymi założeniami i priorytetami polityki zagranicznej państwa (A1), a działania są kierowane do środowiska naukowego własnego państwa, do innych państw i ich środowisk naukowych oraz podmiotów niepaństwowych (A2), więc adresatów dyplomacji dla nauki dzielimy na wewnętrznych i zewnętrznych (B).

Działania w ramach dyplomacji dla nauki odbywają się na przecięciu wnętrza państwa i systemu międzynarodowego i są skierowane – z jednej strony – do wewnątrz, czyli do przedstawicieli własnej społeczności naukowej. Z drugiej strony adresatami działań skierowanych na zewnątrz są inne państwa, ze wszystkimi interesariuszami umiędzynarodowienia nauki, polityki w obszarze edukacji, szkolnictwa wyższego, badań i rozwoju, postępu technologicznego itd., na wszystkich poziomach zarządzania, zarówno z sektora publicznego, jak i prywatnego, którzy są potencjalnymi partnerami do współpracy naukowo-badawczej dla środowiska naukowego państwa inicjującego aktywność. Ponadto odbiorcami tych działań są organizacje międzynarodowe, transnarodowe organizacje pozarządowe, wspólnoty epistemiczne o międzynarodowym zasięgu, międzynarodowe instytuty badawcze, przedsiębiorstwa międzynarodowe oraz społeczność naukowa innych państw, włączając w to indywidualnych badaczy (Wilson, 2015; Pozza, 2015).

Konkretni adresaci są definiowani przez państwa i jest to ściśle związane z ogólnymi celami i założeniami strategii polityki zagranicznej. Państwo członkowskie UE jako adresatów swojej aktywności wybiera pozostałych członków UE i działające na ich terytorium podmioty. W tym konkretnym przypadku zaklasyfikowanie adresatów do kategorii wewnętrznych lub zewnętrznych odbiorców działań może tworzyć wyzwanie, ponieważ UE stanowi specyficzną strukturę wielopoziomowego zarządzania. Stąd ten sam adresat może być postrzegany jako wewnętrzny – z punktu widzenia wymiaru ponadnarodowego – lub zewnętrzny – biorąc za punkt odniesienia wymiar narodowy (Hellmann, 2016).

Różnice w katalogu adresatów dyplomacji dla nauki wynikają z odmiennych uwarunkowań historycznych, gospodarczych czy geopolitycznych, które mają swoje odzwierciedlenie w ogólnych założeniach polityki zagranicznej państwa, a w tym także zagranicznej polityki naukowej. Dla przykładu w modelu francuskim dyplomacji naukowej – a w tym dyplomacji dla nauki – istnieje powiązanie polityki zagranicznej, polityki naukowej oraz polityki rozwojowej, co wyróżnia ten system spośród innych. Tutaj aktywności w ramach dyplomacji dla nauki są

jednocześnie nauką dla dyplomacji, gdyż służą budowaniu oczekiwanego wizerunku Francji w państwach Południa, podtrzymaniu więzi z byłymi koloniami, ale też dają możliwość ciągłej obecności Francji w regionach istotnych z punktu widzenia interesów i celów polityki zagranicznej (Ruffini, 2017).

Jak potwierdza przywołany przykład, kryterium identyfikacji adresatów dyplomacji dla nauki są ogólne cele i priorytety polityki zagranicznej państwa. Determinują one zarówno wybór konkretnych adresatów, jak i intensywność podejmowanych działań, charakter współpracy. Specyfika aktywności, mającej miejsce na przecięciu państwa i systemu międzynarodowego, sprawia, że adresatów dyplomacji dla nauki można podzielić na wewnętrznych i zewnętrznych.

Jaki jest przedmiot (cel) działań?

Zakładając prawdziwość racji (zdania A1, A2), zadaniem będzie weryfikacja prawdziwości następstwa (zdanie B) zdania logicznego, które brzmi:

Nie można jednoznacznie zdefiniować przedmiotu działań dyplomacji dla nauki (A1), gdyż jest on uzależniony od ogólnej strategii polityki zagranicznej państwa i może służyć zarówno dominacji, powiększaniu przewagi, jak też współdziałaniu oraz stanowić cel sam w sobie, jak też instrument dla realizacji innych celów polityki (A2), co wskazuje, że cele dyplomacji dla nauki mają charakter rywalizacyjno-kooperacyjny (B).

Cele dyplomacji dla nauki, będące desygnatem jej pojęcia, to wspieranie udziału rodzimych naukowców w międzynarodowej współpracy naukowej, umiędzynarodowienie badań naukowych oraz działanie na rzecz poprawy rozpoznawalności środowiska naukowego danego państwa na zewnątrz. W zależności od podmiotu, który inicjuje działania, będą widoczne różnice w postrzeganiu i definiowaniu przedmiotu działań i tego, czemu mają służyć. Zrozumiałe jest, że działania oddolne, podejmowane przez pojedynczych naukowców, zespoły badawcze czy instytucje naukowe, nie stawiają sobie za cel realizację założeń internacjonalizacji rodzimej nauki czy poprawę rozpoznawalności środowiska naukowego na zewnątrz, choć pośrednio przyczyniają się do tego. Najczęściej są to partykularne interesy, związane z uzyskaniem finansowania projektu badawczego, wejściem na wyższy poziom kariery naukowej poprzez udział w międzynarodowych zespołach badawczych, zyskanie prestiżu. Są to oczywiście również cele bezpośrednio związane z postępem w nauce, świadomością, że współczesna nauka uległa denacjonalizacji, gdyż nie da się osiągnąć sukcesu w badaniach naukowych, bazując na krajowych zasobach ludzkich, finansowych i infrastrukturze (Leclerc, Gagné, 1994; Whitley, 1993).

Cele dyplomacji dla nauki, będącej kategorią dyplomacji wpływu, mogą być interpretowane jako narzędzie miękkiej siły, gdzie współpraca naukowa ma przyczynić się do poprawy relacji pomiędzy państwami lub – na zasadzie efektu synergii – umożliwić osiągnięcie wspólnych celów, które – działając indywidualnie – są nieosiągalne. Tak rozumiane działania stanowią jednocześnie aktywność zaliczaną do nauki dla dyplomacji. Nauka może być instrumentem rywalizacji między uczestnikami stosunków międzynarodowych. Jak piszą na łamach *'The Wall Street Journal'* H. R. McMaster, były Doradca ds. Bezpieczeństwa USA oraz G. Cohn, doradca Prezydenta USA ds. gospodarczych w latach 2017–2018: „Świat nie jest »wspólnotą globalną«, ale areną, na której narody, podmioty pozarządowe i przedsiębiorstwa angażują się i konkurują o przewagę” (Colglazier, 2017).

Cele dyplomacji dla nauki zawierają w sobie elementy kooperacji i rywalizacji. Państwa są świadome, że poszukiwanie rozwiązań problemów globalnych, takich jak zmiany klimatu i ich skutki, zagrożenia zdrowotne, zagrożenia dla bezpieczeństwa żywnościowego itd. jest możliwe wyłącznie poprzez międzynarodową współpracę naukową. Mimo to komponent rywalizacji jest tu też obecny. Nie można zaprzeczyć, że dla części państw deklarowane cele kooperatywne są tylko zasłoną dla tradycyjnego, realistycznego rozumienia roli dyplomacji, czyli ochrony i realizacji interesów państwa, również kosztem pozostałych aktorów (Galluccio, Vivani, 2015).

Międzynarodowe projekty badawczo-rozwojowe to przykład i jednocześnie potwierdzenie współzależności, jakie występują we współczesnych zglobalizowanych stosunkach międzynarodowych. Choć stajemy się coraz bardziej zależni od siebie, to nie znikają dysproporcje potencjałów i asymetria w relacjach między uczestnikami systemu międzynarodowego. Asymetryczna współzależność jest źródłem siły dla jednych, a pogłębienia się zależności dla innych (Keohane, Nye, 2012). Wiedza może być czynnikiem wprowadzającym i podtrzymującym dysproporcje pomiędzy uczestnikami stosunków międzynarodowych. Co więcej, ten stan może ulegać pogłębieniu, jeżeli wiedza jest uznawana za narzędzie *soft power* (Knight, 2017).

W erze gospodarek opartych na wiedzy, w której poziom innowacyjności jest czynnikiem pozytywnie warunkującym konkurencyjność, celem działań dyplomacji dla nauki jest ochrona interesów rodzimych twórców nowych technologii, czyli prezentowanie ich osiągnięć na zewnątrz, pomoc w sprzedaży innowacyjnych rozwiązań, monitorowanie przestrzegania przepisów prawa własności intelektualnej oraz merytoryczne wsparcie w procesie standaryzacji i uzyskania ochrony patentowej w innych państwach (Leitjen, 2017).

Jak sugeruje J. Penca, dla określenia celów dyplomacji naukowej (a w tym dyplomacji dla nauki) należy rozróżnić sytuację, kiedy intencją podmiotu inicjującego działania jest traktowanie międzynarodowej współpracy naukowej jako celu polityki zagranicznej państwa, od takiej, kiedy zamiarem tegoż podmiotu jest wykorzystanie i uczynienie narzędzia ze współpracy naukowej, co ma służyć realizacji innych celów polityki zagranicznej, np. dominacji w regionie czy w określonym obszarze polityki (Penca, 2018).

W praktyce wyzwaniem może się okazać wskazanie, która z intencji przeważa w działaniu podmiotu, bo najczęściej cele dyplomacji dla nauki mają charakter mieszany, rywalizacyjno-kooperacyjny. Nie można wykluczyć sytuacji, w której cele dyplomacji dla nauki są jednocześnie celami polityki zagranicznej państwa oraz jej instrumentem, służącym osiągnięciu innych celów.

Cele środowiska naukowego mają również mieszany charakter. Chęć udziału w postępie naukowym, a przez to poprawie jakości życia ludzi, nie wyklucza występowania wspólnie działań nastawionych na kooperację i rywalizację. Naukowcy rywalizują o środki na badania, prestiż, stanowiska itd. Przeczy to założeniu o neutralności kategorii, jaką jest nauka. Jest to szczególnie wyraźnie widoczne w naukach stosowanych, dyscyplinach wdrożeniowych, gdzie czynnik ekonomiczny jest jednym z ważniejszych determinantów, mających wpływ także na zachowania pojedynczych badaczy (Ruffini, 2017).

Nie można również pominąć kwestii finansowania badań naukowych. Poza nielicznymi przykładami międzynarodowych projektów badawczo-rozwojowych finansowanych ze środków prywatnych – najczęściej przez korporacje transnarodowe, organizacje filantropijne – zdecydowana większość inicjatyw naukowych jest utrzymywana ze środków budżetowych państw, np. programy ramowe UE (logika międzyrządowa przy ustalaniu budżetu ogólnego UE jest bardzo silna), Europejska Organizacja Badań Jądrowych (budżet organizacji pochodzi ze składek 22 państw członkowskich) czy projekty realizowane w ramach bilateralnych porozumień o współpracy naukowej (Skolnikoff, 1993).

Jakie instrumenty są wykorzystywane dla realizacji celów dyplomacji dla nauki?

Zakładając prawdziwość racji (zdania A1, A2), zadaniem będzie weryfikacja prawdziwości następstwa (zdanie B) zdania logicznego, które brzmi:

Dyplomacja dla nauki jest realizowana przy pomocy instrumentów tradycyjnej i nowej dyplomacji (A1), co stanowi konsekwencję ewolucji wymiaru podmiotowego i przedmiotowego dyplomacji (A2), a ich dobór zależy od kategorii podmiotu inicjującego, adresata oraz tego, jak definiują użyteczność dyplomacji dla nauki (B).

Posiłkując się konwencyjną klasyfikacją funkcji misji dyplomatycznych (Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, 1961), instrumenty dyplomacji dla nauki można podzielić na służące realizacji funkcji reprezentacyjnej, negocjacyjnej, promocyjnej, informacyjnej i konsularnej. Zaznaczyć trzeba, że ponieważ w rolę podmiotów dyplomacji wchodzi poza państwami również aktorzy niepaństwowi, a odbiorcą tych działań są m. in. społeczeństwa innych państw, aktorzy transnarodowi czy subpaństwowi, to również instrumenty ulegają ewolucji.

Jak podkreśla B. Surmacz, przejawem ewolucji funkcji reprezentacyjnej jest rozszerzenie zakresu działań podejmowanych przez dyplomację o tematy zaliczane do tzw. *lower agenda* (m. in. współpraca naukowo-technologiczna) i skierowanie ich do rządu państwa przyjmującego – jak dotychczas – ale również do szerszego grona podmiotów pozapaństwowych (Surmacz, 2015). Państwa posiadające i wdrażające strategię dyplomacji naukowej tworzą zaplecze instytucjonalne, które ma odpowiadać za operacjonalizację celów strategii. Warto jednak zauważyć, że grono państw posiadających odrębną strategię dyplomacji naukowej jest niewielkie. Znacznie liczniejszą grupę tworzą państwa i aktorzy niepaństwowi faktycznie stosujący narzędzia dyplomacji naukowej, ale bez odniesienia do konkretnego dokumentu strategicznego (Langenhove, 2017).

Są to coraz liczniej tworzone stanowiska doradców ds. polityki naukowej i technologii czy attaché naukowemu w placówkach dyplomatycznych (Francja, Niemcy, Holandia, Wielka Brytania, USA itd.). Innym rozwiązaniem jest wysyłanie ekspertów w obszarze umiędzynarodowienia nauki czy współpracy badawczo-rozwojowej jako wsparcia merytorycznego dla pracowników departamentów ds. dyplomacji kulturalnej, gospodarczej czy publicznej misji dyplomatycznych. Reprezentacją interesów państwa w obszarze zagranicznej polityki naukowej zajmują się też jednostki współpracy międzynarodowej innych resortów, biura regionalne czy zagraniczne przedstawicielstwa agencji rządowych odpowiadających za badania naukowe, np. Biuro Promocji Nauki Polskiej Akademii Nauk ‘PolSCA’ z siedzibą w Brukseli (PolSCA Polska Akademia Nauk, 2019).

Kolejnym wymiarem realizacji funkcji reprezentacyjnej jest cyberprzestrzeń, oferująca inny katalog instrumentów dla osiągnięcia celów dyplomacji dla nauki. Aktywność w cyberprzestrzeni jest preferowana przez podmioty, które – z różnych względów – nie posiadają tradycyjnych przedstawicielstw dyplomatycznych czy handlowych. Przykładem może być wirtualna wersja Centrum Dyplomacji Naukowej, które jest częścią Amerykańskiego Stowarzyszenia na Rzecz Postępu Nauk, Jednolity obszar elektronicznej wymiany danych Komisji Europejskiej czy

system krajowych punktów kontaktowych, działający m. in. w Polsce (Center for Science Diplomacy & American Association for Advancement in Science, 2019; European Commission, 2019; KPK, 2019).

Niektóre państwa wykorzystują też mniej „oficjalne” formy reprezentacji, tworząc sieć złożoną z naukowców ekspatów, będących w kontakcie z urzędnikami odpowiadającymi za dyplomację naukową państwa. Taki instrument jest elementem operacjonalizacji dyplomacji naukowej Stanów Zjednoczonych czy Francji. We Francji praktyką jest, że również organizacje reprezentujące określone dyscypliny naukowe tworzą zagraniczne biura, zarówno w innych państwach, jak i przy organizacjach międzynarodowych (Le Centre national de la recherche scientifique [CNRS], 2019; L'École française d'Extrême-Orient [EFEO], 2019; L'Institut de recherche pour le développement [IRD], 2019).

Efektom realizacji funkcji negocjacyjnej są porozumienia o współpracy naukowo-technologicznej czy protokoły ustaleń, będące kolejnym instrumentem dyplomacji dla nauki. Stałe przedstawicielstwa dyplomatyczne państw są często podmiotem wspierającym właściwe ministerstwa w procesie negocjowania warunków umowy. W zależności od modelu dyplomacji dla nauki porozumienia o współpracy są zawierane przez ministerstwa odpowiedzialne za naukę, edukację i politykę innowacyjną lub ministerstwa spraw zagranicznych. Umowy są zawierane pomiędzy państwami (dwustronne i wielostronne), pomiędzy aktorami subpaństwowymi, pomiędzy organizacjami międzynarodowymi a państwami (np. UE-USA). Stronami mogą być też inne podmioty pozarządowe (zinstytucjonalizowane wspólnoty epistemiczne, organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa międzynarodowe, fundacje, instytuty badawcze, uczelnie wyższe) (Rüffin, 2017).

Instrumenty funkcji promocyjnej dyplomacji dla nauki mają kształtować pozytywny wizerunek państwa i jego społeczności naukowej na zewnątrz. Poprzez ich zastosowanie ma wzrosnąć atrakcyjność środowiska naukowo-technologicznego danego państwa jako wiarygodnego partnera do współpracy. Katalog narzędzi promocyjnych dyplomacji dla nauki jest bardzo bogaty i różnorodny, co jest konsekwencją zaangażowania wielorakich podmiotów (państw i aktorów niepaństwowych) oraz wykorzystania tradycyjnych i nowoczesnych kanałów komunikacji. Jednym z narzędzi jest promowanie rodzimych ekspertów i lobbowanie za ich obecnością w międzynarodowych gremiach, np. komitety/grupy eksperckie organizacji międzynarodowych, międzynarodowe projekty badawczo-rozwojowe, międzynarodowe misje zarządzania pokonfliktowego, projekty rozwojowe itd. Jest to narzędzie sprzyjające lepszej rozpoznawalności rodzimych badaczy w międzynarodowej społeczności naukowej. Podmioty

inicjujące dyplomację dla nauki korzystają też z narzędzi typowych dla tzw. brokeringu innowacji, zarządzania innowacjami. Jest to szeroko pojęty networking i matchmaking. Organizacja międzynarodowych wydarzeń naukowych (konferencje, warsztaty, seminaria), webinarium (networking w cyberprzestrzeni), promowanie zaawansowania naukowo-technologicznego poprzez udział w targach czy wystawach.

Instrumenty funkcji informacyjnej dyplomacji dla nauki w części pokrywają się z narzędziami służącymi realizacji funkcji promocyjnej. Korzysta się tu również z networkingu, matchmakingu, różnych kanałów rozpowszechniania informacji, np. Internet, radio, telewizja. Informacja ma trafić nie tylko do zewnętrznego odbiorcy, ale również do instytucji, organizacji i społeczności naukowej państwa, w którego interesie prowadzi się działania. Do kategorii instrumentów wspierających L. Van Langenhove zalicza szkolenia dla dyptomatów i naukowców poświęcone dyplomacji naukowej i jej typom, tworzenie platform wymiany informacji i dialogu między podmiotami inicjującymi działania a adresatami dyplomacji dla nauki. Doświadczenie w tym obszarze posiadają Stany Zjednoczone, gdzie realizuje się kilka programów mających na celu podnoszenie świadomości i informowanie o celach dyplomacji naukowej przedstawiceli administracji rządowej oraz naukowców. Są to m. in. *the Science & Technology Policy Fellowship program*, *the Embassy Science Fellows Program* (AAAS Science & Technology Fellowship Program, 2019; U.S. Department of State, 2019).

Dopełnieniem instrumentów informacyjnych dyplomacji dla nauki jest monitorowanie i gromadzenie informacji na temat międzynarodowej przestrzeni naukowej, specyfiki i potencjału naukowo-technologicznego poszczególnych państw czy aktywności na tym polu aktorów pozapaństwowych. Rolą dyplomacji jest pozyskiwanie wiedzy na temat stanu przestrzegania praw wyłącznych, wynikających z prawa własności intelektualnej na rodzime innowacje, dostarczanie informacji na temat wymogów prawnych i administracyjnych obowiązujących w państwach przyjmujących.

Ostatnia kategoria instrumentów służy do realizacji funkcji konsularnych i polega przede wszystkim na pomocy w procedurze ubiegania się o wizę państwa przyjmującego. Jest to też w wielu przypadkach pomoc związana z zainstalowaniem się naukowca w nowym miejscu (zakwaterowanie, przeniesienie rodziny itp.).

PODSUMOWANIE

Dyplomacja dla nauki jako element praktyki politycznej jest konsekwencją zmiany rzeczywistości międzynarodowej, polegającej na wzroście znaczenia czynnika wiedzy, który stał się jednym z istotnych wyznaczników potęgi i przewagi jednych aktorów stosunków międzynarodowych nad innymi. Procesy internacjonalizacji nauki oraz chęć udziału w międzynarodowym obrocie wiedzą, w dostępie do najnowszych technologii sprawia, że zagadnienia – dotąd należące do obszaru polityki wewnętrznej państwa – stają się częścią polityki zagranicznej, a nawet ulegają wyodrębnieniu jako zagraniczna polityka naukowa. Dochodzi do ewolucji instytucji dyplomacji w wymiarze przedmiotowym i podmiotowym. Nowa dyplomacja, której przykładem jest dyplomacja dla nauki, to również ewolucja funkcji dyplomacji oraz zmiana katalogu instrumentów, z których korzystają państwa i aktorzy niepaństwowi jako podmioty dyplomacji.

W niniejszym artykule została podjęta próba stworzenia autorskiej propozycji pojęcia dyplomacji dla nauki i dostosowania siatki pojęciowej do zmieniającej się rzeczywistości międzynarodowej. Odwołując się do wytycznych teorii poznania i logiki formalnej w ujęciu T. Kotarbińskiego, zidentyfikowano komponenty treści i przedmiot pojęcia, takie jak podmioty inicjujące, adresatów, cel i instrumenty działań w ramach dyplomacji dla nauki. Na tej podstawie proponujemy następującą definicję analizowanego pojęcia:

Dyplomacja dla nauki to działania podejmowane przez instytucje państwa w bilateralnych i multilateralnych relacjach międzynarodowych, jak również przez podmioty niepaństwowe i samych naukowców, mające na celu budowanie i poszerzanie sieci kontaktów międzynarodowych, zwiększenie rozpoznawalności i udziału środowiska naukowego państwa w międzynarodowych przedsięwzięciach naukowych, gdzie cele mogą być zarówno celami polityki zagranicznej państwa, jak i instrumentami realizacji innych jej priorytetów i odzwierciedlać ich kooperacyjne lub rywalizacyjne intencje.

BIBLIOGRAFIA:

- American Association for the Advancement of Science. (2019). *Science & Technology Policy Fellowships*. Pobrane z: <https://www.aaas.org/programs/science-technology-policy-fellowships>.
- Berridge, G. R. (2001). Richelieu. W: G. R. Berridge, M. Keens-Soper, T. G. Otte (red.). *Diplomatic Theory From Machiavelli to Kissinger* (s. 71–87). Palgrave Macmillan.

- Center for Science Diplomacy, American Association for Advancement in Science. (2019). *Science & Diplomacy*. Pobrane z: <http://www.sciencediplomacy.org/>.
- Colglazier, E. W. (2017). Optimism, Pessimism, and Science Diplomacy. *Science & Diplomacy*, 6(2), 1–4.
- European Commission. (2019). *Single Electronic Data Interchange Area*. Pobrane z: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/home>.
- Flink, T., Schreiterer, U. (2010). Science diplomacy at the intersection of S&T policies and foreign affairs: Toward a typology of national approaches. *Science and Public Policy*, 37(9), 665–677.
- Galluccio, M., L. V. (2015). Diplomacy Meets Science: Negotiating Responsible and Inclusive Growth. W: M. Galluccio (red.). *Handbook of International Negotiation: Interpersonal, Intercultural, and Diplomatic Perspectives and Diplomatic Perspectives* (s. 413–418). Springer International Publishing.
- Garbacz, W. (2016). Dyplomacja gospodarcza a paradygmat neoliberalny. W: A. Wróbel, E. Halizak, R. Ożarowski (red.). *Liberalizm & neoliberalizm w badaniu polityki zagranicznej państwa i gospodarki światowej* (s. 333–347). Pobrane z: <http://ptsm.edu.pl/liberalizm-neoliberalizm-nauce-o-stosunkach-miedzynarodowych-teoretyczny-pluralizm/>.
- Hellmann, G. (2016). Foreign Policy. Concepts, Vocabulary, and Practice. W: G. Hellmann, A. Fahrmeir, M. Vec (red.). *The Transformation of Foreign Policy. Drawing and Managing Boundaries From Antiquity to the Present* (s. 30–50). Oxford University Press.
- Jönsson, Ch. (2008). Global Governance: Challenges to Diplomatic Communication, Representation, and Recognition. W: A. F. Cooper, B. Hocking, W. Maley (red.). *Global Governance and Diplomacy. Worlds Apart?* (s. 29–38). Palgrave Macmillan.
- Jönsson, Ch. (2016). *States Only? The Evolution of Diplomacy*. W: G. Hellmann, A. Fahrmeir, M. Vec (red.). *The Transformation of Foreign Policy. Drawing and Managing Boundaries From Antiquity to the Present* (s. 242–262). Oxford University Press.
- Kaltofen, C., & Acuto, M. (2018). Science Diplomacy: Introduction to a Boundary Problem. *Global Policy*, 9(November), 8–14.
- Keohane, R. O., Nye, J. S. (2012). *Power and Interdependence* (Fourth Edition). Pearson.
- Knight J. (2017). Global: Moving From Soft Power to Knowledge Diplomacy. W: G. Mihut, P.G. Altbach, H. Wit (red.). *Understanding Higher Education Internationalization. Global Perspectives on Higher Education* (s. 381–382). Sense Publishers, Rotterdam.
- Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych, sporządzona w Wiedniu w dniu 18 kwietnia 1961 r. Dz. U. z dnia 8 września 1965 r., nr 37 poz. 232. (1961).
- Kotarbiński, T. (1990). *Dzieła wszystkie. Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN.
- KPK, Instytut Podstawowych Problemów Techniki Polskiej Akademii Nauk. (2019). *Krajowy Punkt Kontaktowy Programów Badawczych UE (KPK)*. Pobrane z: <http://www.kpk.gov.pl/>.

- Langenhove, L. van., Directorate-General for Research and Innovation (European Commission), Institute of European Studies at the Vrije Universiteit Brussel (IES-VUB), United Nations University Institute on Comparative Regional Integration Studies (UNU-CRIS). (2017). *Tools for an EU Science Diplomacy*. Publications Office of the EU. DOI: 10.2777/911223.
- Leclerc, M., Gagné, J. (1994). *International scientific cooperation: The continentalization of science*. Scientometrics.
- Leijten, J. (2017). Exploring the Future of Innovation Diplomacy. *European Journal of Futures Research*, 5(20), 1–13.
- Penca, J. (2018). *The Rethoric of 'Science Diplomacy': Innovation for the EU's Scientific Cooperation*, EL-CSID, Institute for European Studies (IES) Working Paper, Issue 2018(16), 1–4.
- Polska Akademia Nauk. (2019). *Biuro Promocji Nauki POLSCA*. Pobrane z: <http://polsca.pan.pl/>.
- Pozza, V. M. (2015). Diplomacy for Science: the SKA Project. W: L. S Davis, R. G. Patman (red.). *Science Diplomacy. New Day or False Dawn* (s. 87–106). World Scientific Publishing.
- Rana, K. S. (2011). *21st Century Diplomacy. A Practitioner's Guide*. The Continuum International Publishing Group.
- Ruffini, P.-B. (2017). *Science and Diplomacy – a New Dimension of International Relations*, Science, Technology & Innovation Studies, Springer International Publishing AG.
- Rüffin, N., Schreiterer, U. (2017). *Case study. Science and Technology Agreements in the Toolbox of Science Diplomacy: Effective Instruments or Insignificant Add-ons?*. EL-CSID Working Paper 6, Issue 2017/6.
- Scholte, J. A. (2008). From Government to Governance: Transition to a New Diplomacy. W: A. F. Cooper, B. Hocking, W. Maley (red.). *Global Governance and Diplomacy. Worlds Apart?* (s. 39–62). Palgrave Macmillan.
- Skolnikoff, G. (1993). *The Elusive Transformation. Science, Technology, and the Evolution of International Politics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Strange, S. (2015). *States and Markets*. 1st Edition. Bloomsbury Revelations. Bloomsbury Academics.
- Sundararaman, S. (2008). Research Institutes as Diplomatic Actors. W: A. F. Cooper, B. Hocking, W. Maley (red.). *Global Governance and Diplomacy. Worlds Apart?* (s. 118–32). Palgrave Macmillan.
- Surmacz, B. (2015). *Ewolucja współczesnej dyplomacji. Aktorzy, struktury, funkcje*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- The Royal Society, AAAS. (2010). *New frontiers in science diplomacy*. Pobrane z: https://royalsociety.org/~media/Royal_Society_Content/policy/publications/2010/4294969468.pdf.
- Turekian, V., Macindoe, S., Copeland, D., Davis, L. S., Patman, R. G., Pozza, M. (2015). *The Emergence of Science Diplomacy*. W: L. S. Davis, R. G. Patman (red.). *Science Diplomacy. New Day or False Dawn*, (s. 3–24). World Scientific Publishing.

-
- U.S. Department of State. (2019). *Embassy Science Fellows Program*. Pobrane z: <https://www.state.gov/e/oes/stc/sciencefellows/>.
- Whitley, R. D. (1993). Denationalizing Science. The Contexts of International Scientific Practice. W: E. Crawford, T. Shinn, & S. Sorlin (red.). *Sociology of the Science Yearbook 1992* (Vol. 16). Pobrane z: <http://link.springer.com/10.1007/978-94-017-1221-7>.
- Wilson, G. (2015). Antarctic Science: A Case for Extending Diplomacy for Science. W: L. S. Davis, R. G. Patman (red.). *Science Diplomacy. New Day or False Dawn*, (s. 69–85). World Scientific Publishing.